
допомогу держави.

Також у звіті йдеться, що керівництво Фундації, за посередництвом адвоката Кроковського з Чорткова, звернулося до Кола реставраторів з пропозицією викупу замку за суму у 8600 корон. Ця справа свідчила про добру волю передати замок у руки інституції, котра б могла зайнятися ретельною реставрацією замку та забезпечити його належне утримання. Однак Коло реставраторів через брак коштів не могло прийняти пропозиції купівлі замку [10, с. 34].

Коло реставраторів запропонувало місцевому Відділу звернутися до Високого сейму з пропозицією набути замок у Вигнанці в державну власність. Вважалося, що внаслідок переходу замку у державну власність, гарантуватиметься збереження цієї пам'ятки в доброму стані і це було єдиним шляхом порятунку від занепаду однієї із найвизначніших пам'яток.

Станом на 1920 рік замок було частково відновлено і сестри милосердя, віддали його в оренду місцевим купцям під склади [8, с. 39].

У міжвоєнний період замок був частково відреставрований; у ньому містився регіональний музей та туристична база [6, с. 89].

Таким чином, провівши дане теоретичне дослідження можна сказати, що на рубежі XIX – XX століть історія замку в Чорткові тісно пов'язана ще з кількома пам'ятками міста.

В силу того, що власники замку вже з II половини XVIII ст. жили у т. зв. «Старому дворі», а пізніше збудували ще один палац, замок приходив до занепаду. У той час він активно використовувався під складські та підсобні приміщення. І вже коли замок став власністю Фундації, його велична історія завершилась. Про це свідчать звіти Грона реставраторів.

На жаль, жоден проект пристосування замку під урядові установи, а згодом під приміщення «Сокола» так і не був втілений у життя. Попри незначні реставраційні роботи проведені на замку, пам'ятка оборонної архітектури міста неухильно руйнувалась.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фінкель Людвіг. – [Електронний ресурс]: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фінкель_Людвіг
2. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Województwo ruskie Ziemia Halicka i Lwowska. – T.7. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1995. – S. 52-54.
3. Czortków. Sprawozdania Koła C. K. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. – ТЕКА tom III. – Październik 1902. – Nr. 1. – S. 3.
4. Czortków. Sprawozdania Koła C. K. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. – ТЕКА tom III. – Maj-lipiec 1903. – Nr. 8-10. – S. 1-2.
5. Muzeum Narodowe imienia Króla Jana III. Przewodnik tymczasowy. – Lwów, 1908. – 31 s.
6. Ostrowski Jan K. Czortków. Wiadomości na temat miasta i jego zabytków // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego. – Kraków, 2009. S. 85-89.
7. Ostrowski Jan K. Zakład SS. Miłosierdzia w Czortkowie // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego. – Kraków, 2009. S. 117-122.
8. Ściślak M. Czortków w latach 1522-1946. – Wrocław, 1993. – 234 s.
9. Wygnanka. Sprawozdania Grona C. K. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. – ТЕКА tom III. – Styczeń-grudzień 1907. – Nr. 32-63. – S. 22, 26.
10. Wygnanka. Sprawozdania Grona C. K. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. – ТЕКА tom III. – Styczeń-grudzień 1910. – Nr. 88-99. – S. 34-35.

Максим Ющенко
ГО «КИУР», м. Київ.

ПЕЧЕРНІ СХОВИЩА МИКОЛАЇВСЬКОГО ТЕТ-ДЕ-ПОНУ

В статті описано приклад печерних сховищ, побудованих на початку XX століття в системі укріплень Миколаїв-Розвадівського передмостового укріплення, одного з ланки австрійських укріплень в Східній

Галичині. Оригінальний тип сховищ, збудованих в місцевих скельних породах напередодні Першої світової війни, в роки цієї війни отримав чимале поширення на різних фронтах.

Ключові слова: передмостове укріплення, тет-де-пон, печерне сховище, опорний пункт, Перша світова війна.

Миколаївське передмостове укріплення, один з пунктів Дністровського сектору Галицької укріпленої лінії, за 60 років свого існування до початку Першої світової війни пройшло через три етапи розвитку. Укріплення 1850-х років, батареї та редути 1880-х, опорні пункти, батареї та сховища 1912-14 рр. – все це різноманіття утворило своєрідний «музей» зразків австрійської польової фортифікації [1, с. 128; 3, с. 32-33].

Частина споруд збереглася до нашого часу і вони привертають увагу краєзнавців, дослідників історії та чисельних туристів. Одним з найцікавіших об'єктів є печерні сховища в системі укріплень, збудованих напередодні Першої світової війни, у 1912-14 роках.

Укріплення, що були побудовані довкола Миколаєва в цей період, особливою потужністю не вирізнялися, хоча і вважалися довготривалими. Такий статус укріплення мали завдяки укриттям в опорних пунктах, які мали стіни з каменю та залізобетонні покриття, тобто могли тривалий час існувати без руйнації від природних чинників, на відміну від дерево-земляних споруд. Але незначні товщі (50 см стіни, 20-25 см стеля) давали захист лише від снарядів легких 76 мм гармат польової артилерії російської армії. Проти більш потужних снарядів польових гаубиць та мортир ці укриття вже не могли забезпечити гарантований захист.

Можливість знайти захист від артилерії більших калібрів, не будуючи потужні бліндажі в опорних пунктах чи в їх тилах, дала геологічна будова пагорбів довкола Миколаєва. Значні товщі піщаника, які лежать в основі місцевих височин, виходили на денну поверхню на крутих схилах долин та ярів. У кількох таких місцях у тилах опорних пунктів, де піщаник виходив на поверхню, в товщі його пластів були побудовані печерні сховища. Цілком імовірно, що в деяких з цих місць вже існували печери природного чи антропогенного походження, адже лише в кількох кілометрах від Миколаєва розташоване відоме Стільське городище, де є значна кількість штучних печер. Але після будівництва військових сховищ виявити достовірні ознаки давнішого походження цих печер майже неможливо.

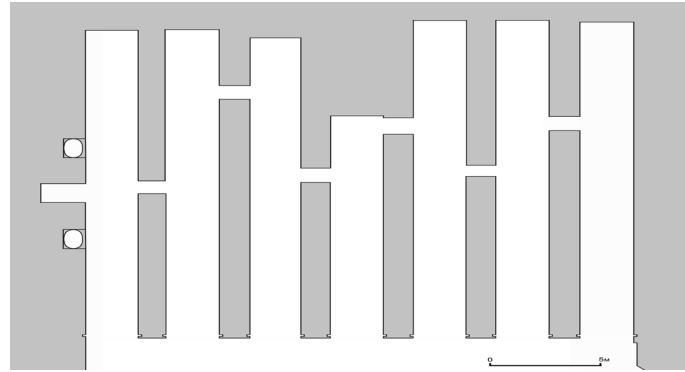
Піщаник того геологічного пласту, в якому збудовані сховища, досить слабкий і крихкий, щоб витримувати прямі влучання снарядів, але розташування на досить крутому схилі допускало можливість влучання лише снарядів, випущених з мортир або гаубиць під великим кутом. При цьому під загрозою руйнування була лише вхідна частина сховища, оскільки сумарна товща піщанику (від 1 до 4 м) та ґрунту над ним (від 3 м і більше) давала надійний захист.

Фото 1. «Фасад сховища».

Обстежені автором печерні сховища побудовані по типовій схемі. Сховище складається з кількох паралельних печер, кожна з яких має власний вхід. Перед входами утворено невелике подвір'я.

На вході в кожну печеру збереглися пази для стінок, яка відділяла приміщення від подвір'я. У частині сховищ печери сполучені проходами, причому в кількох сховищах ці проходи розташовані не в створі один з одним. Імовірно, це було зроблено з метою уникнення поширення ударної хвилі через анфіладу приміщень, якщо всередині станеться вибух. Стелі печер зроблені у вигляді циліндричного склепіння, найбільш оптимального варіанту для місцевого крихкого піщаника. Але автор оглянув не всі печерні сховища, що збереглися під Миколаєвом, тому не стверджуватиме, що всі сховища мають саме такий вигляд.

План найбільшого та найкраще збереженого печерного сховища. За обмірами, виконаними автором у вересні 2014 року.

Габарити печер стандартні – ширина становить 230-245см, висота 210-230см, але в більшості печер висота в їх сучасному стані менша через осипи, обвали та нанесений зовні ґрунт. Проміжок між печерами, які утворюють одне сховище, становить від 1,5 до кількох метрів. Найменша з обстежених автором печера мала довжину 470см від входу, найдовша – 25 метрів. Печери розташовані переважно на одному рівні, але є і розташовані на різних рівнях відносно сусідніх, що замовлено похилим заляганням пластів піщаника.

Фото 2. інтер'єр 1

Фото 3. Інтер'єр 2

Кожна печера – пряма, без поворотів, бічних приміщень чи інших відгалужень. Зрідка є ніші, в двох печерах в них витесані невеликі овальні ванни, вочевидь господарського призначення.

Фото 4. «Ванна».

В більшості сховищах довкола входів відсутні сліди якихось додаткових стін, але в кількох випадках будівничими були зроблені фасадні стінки з тесаного каменю. Імовірно, це було зроблено в тих випадках, коли стан поверхні пласту піщаника не задовольняв вимогам стійкості, та було потрібно підтримати ґрунт над входом на крутих схилах.

Фото 5. «Фасад з каменю».

За призначенням ці сховища можна відносити як до житлових, так і складських, оскільки їх внутрішні габарити дозволяють зручне розташування людей і різноманітного майна. Жодне з обстежених автором сховищ не могло бути використане для укриття гармат чи мортир, і тим більше, жодна з печер не є бойовим казематом, про що згадується в популярних дописах про ці печери. Підстави так стверджувати – повна відсутність навіть решток апарелей для підйому гармат на майданчики перед печерами. Уявити ж, що мортира стріляла прямо з печери через амбразуру в стелі, досить важко через повну відсутність будь-яких ознак амбразур, якщо такими не вважати пару ерозійних проламів. Але деякі печери цілком могли слугувати складами снарядів для розташованих на пагорбах над ними артилерійських батарей, при цьому відстань досягала кількох сот метрів.

На початку Першої світової війни передмостове укріплення в Миколаєві за оцінками російської розвідки вважалося довготривалим, сильно укріпленим, гарнізон оцінювався в 10 тис. вояків. Але укріплення були залишені австро-угорськими військами без бою [1, с. 128; 2, с.36-37; 4, с. 176-183]. У наступні роки Першої світової та наступних війн місцеві укріплення використовувалися мало і практично не згадуються.

Взагалі ж, у роки Першої світової підземні сховища печерного типу мали дуже значне поширення, але переважно на Західному фронті та в Альпах. У спогадах та історичній літературі згадуються та описані різноманітні приклади, в тому числі значні тунельні комплекси, які досягали кілька кілометрової довжини своїх тунелів і давали притулок багатьом сотням вояків [5, с. 15-89; 6, с. 126-139].

Сучасний стан печерних сховищ під Миколаєвом залишає бажати кращого. У більшості печер за 100 років їх існування відбулися обвали як стін, так і стелі, що зумовлене крихким, нестійким піщаником. Як тільки пошкоджується зовнішня, відносно тверда та стійка до ерозії «кора», піщаник пласту сиплеться навіть від доторку пальцем. У печерах деінде вочевидь виламувалися простінки для видобування брил та піску на будівельні матеріали. Також свою справу робить і природна ерозія.

Фото 6. «Руйнація сховища»

Погіршенню стану печер в період 1950-90-х років сприяла активна гірничовидобувна діяльність в кар'єрах довкола Миколаєва, з використанням вибухових речовин.

Оскільки печерні сховища біля Миколаєва фактично є єдиним зразком такого типу фортифікаційних споруд на території України, вони потребують належної охорони як пам'яток історії та фортифікації.

Список використаних джерел та літератури

1. Австро-Венгрия. Военно-статистическое описание. Часть I. Восточно-Галицийский район. – Петроград, Военная Типография Императрицы Екатерины Великой, 1914.
2. Белой А. Галицийская битва. - М. 1929.
3. Дедик О. Галичина у планах віденських стратегів: концепції, комунікації, фортифікації // Цитаделя: Львівський мілітарний альманах. – Ч.1(9), 2013.
4. Цихович Я. К. Стратегический очерк войны 1914-1918 гг. Ч. 1. - М., 1922.
5. Яковлев В.В. Тоннельные работы на западноевропейских фронтах в империалистическую войну 1914-18 гг. Издание военно-инженерной академии РККА, Москва, 1933.
6. National geographic Україна, №8(17), 2014.

Алла Каленская

кандидат исторических наук, член ВСКУ

г. Хмельницкий

Анна Каленская

студентка Національного університету ДПС

України

ЛИНИЯ МОЛОТОВА: СТРУМИЛОВСКИЙ УР № 4

Аннотация: в статье рассматриваются действия в западной Украине после присоединения ее к СССР. Главное внимание уделено строительству укрепленного района и особенности его применения в ходе первых недель Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: граница, Ур, узлы обороны, Доты, отдельный пулеметный батальон, штаб фронта.

После присоединения к Советскому Союзу в 1939-1940 годах Западной Украины, Западной Белорусии, Прибалтики и Бессарабии “линия Сталина” была законсервирована и приблизительно на 300 километров западнее стала возводиться система новых укрепленных районов, которые получили название “линия Молотова”.

На полосе 5-ой армии вдоль государственной границы весной 1940 года силами войск и 2 военностроительных отрядов осуществлялось строительство укрепленных районов: Ковельского Ура № 9 на участке Влюдова – Городло (7 км северо-запада Устилуга), Владимир-Волынского Ура № 2 на участке Гродло – Скоромохи (5 км севернее Сокаля) и 2 северных узла обороны Струмиловского Ура № 4 на участке Скоромохи – Крыстынополь [2, с. 45-46].

Струмиловский Ур сформирован 4 июня 1941 года. Протяженность фронта 45 км., глубина обороны 5-6 км. Состоит из 4 узлов обороны, количество дотов в стадии строительства 180 построенных и боеготовых 84. Количество ОПУЛАБ развернутых 4.

2 северных узла обороны Струмиловского Ура, входивших в полосу 5-й армии из 9 запланированных к постройке, с этих опорных пунктов было закончено строительство только 4.

Гарнизон двух узлов обороны состоял из двух отдельных пулеметных батальонов, усиленных канонирной артиллерией. Главная (долговременная) полоса обороны Владимир-Волынского и Струмиловского Уров создавались на удалении 1-3 км от границы, а на отдельных участках примыкала к ней в районе Михале, 4 км севернее Крылува, а на участке Потужицка Вулька, Крыстонополь сливался